

ԴՈՎՏ. ՆԵՐՍԵՍ ՔԱՀԱՆԱ ՆԵՐՍԵՍՅԱՆ

ՊՈՂՈՍ ԱՌԱՔՅԱԼԻ ԱՍՏՎԱԾԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ
(Ուրվագիծ)

Քրիստոնեական բազմահարուստ գրականության մեջ իրենց որոշակի տեղն ունեն Պողոս առաքյալի Թղթերը՝ աստվածաբանական և պատմական առումով, առանց որի թերի կլինեի մեր պատկերացումը նախնական քրիստոնեության մասին: Պողոս առաքյալի Թղթերը քրիստոնեական հավատքի ամենահին գրավոր հուշարձաններն են: Այս հոդվածի նպատակն է եկեղեցական-կրոնական կեղևի մեջ լուսաբանել և արժեքավորել Պողոս առաքյալի մի շարք թելադրանքները և դիտանքները, և բացահայտել իր քարույջության ակունքներն ու նախահիմքերը:

Թեև Թղթերի կենսագրական տվյալները Հիսուսի անձի վերաբերյալ պատկառելի նյութ չեն կազմում համեմատած Ավետարանների, այնուամենայնիվ Պողոսի վկայությունները, Հիսուսի մասին հաստատում են ավետարանիչների տեղեկությունները¹: Պողոս առաքյալը հետևյալ էական նշանակություն ունեցող կենսագրական տեղեկություններն է հաղորդում Հիսուսի մասին:

Հիսուս, համաձայն առաքյալի, «Աբրահամի և Դավթի սերնդից է» (Հռովմ. Ա 3): Հիսուս ապրեց այս երկրի վրա միջոտ «հնավանդ օրենքին» (Գաղ. Դ 4). հակառակ դրան, նրան պատժեցին որպես մի մարդու, որ խախտել էր Օրենքը: Իր մահվան նախօրյակին նա հաստատեց «Վերջին ընթրիքի»

խորհուրդը՝ հացի և գինիի (Ա Կորնթ. ԺԱ 23—25): Նա ճաշակեց մահվան դառնությունը «ի խաչ ելեալ» (Գաղ. Գ 1), ըստ հռովմեական օրենքի (Ա Թեսաղ. Բ 15): Նրան թաղեցին. երրորդ օրը նա հարություն առավ և շատ անգամներ երևաց իր աշակերտներին, «յորոց բազումք կան մինչև ցայժմ, և ոմանք ննջեցին» (Ա Կորնթ. ԺԵ 4—8):

Պողոս առաքյալը ծանոթ է նաև Հիսուսի աշակերտների գործունեությանը, որոնց միջից նա հիշում է Պետրոս և Հովհաննես առաքյալներին որպես «կարծեալ սինքս» Երուսաղեմի համայնքի (Գաղ. Բ 9): Պողոսը նաև հաստատում է, որ առաքյալներից շատերը ամուսնացած էին՝ մասնավորապես հիշելով Կեփասին [Պետրոսին] (Ա Կորնթ. Թ 5). մի պատմական տեղեկություն, որ, ի միջի այլոց, նաև հաստատում է Սիմոն-Պետրոսի պոքանչի բժշկվելու մասին Մարկոս ավետարանչի հաղորդած պատմության հավաստիությունը (Մարկոս Ա 30): Ուրիշ առիթներով Պողոսը նաև վկայակոչում է Հիսուսի մի շարք աստվածները, որոնցից մի քանիսին անդրադառնալու ենք ավելի հանգամանորեն: Նույնիսկ այն պարագաներում, երբ Պողոսի վկայակոչումները բառացիորեն նույնական չեն Հիսուսի խոսքերին, ընթերցողը առաջին հայացքից իսկ կարող է տեսնել, թե Պողոսը ինչ չափով ծանոթ է Հիսուսի քարույջությանը: Այս առումով առանձնապես հետաքրքիր են Հռովմեացիս ԺԲ 1—ԺԵ 7

¹ J. M. Robinson, A new quest of the historical Jesus (London, 1958).

գլուխների բարոյա-խրատական հատվածների աղերսները «Լեռան քարույի» հետ: Սովորական վկայակոչումներից բացի, Պողոս առաքյալն իր ամբողջ բարոյախոսությունը հիմնում է Քրիստոսի կյանքի օրինակի վրա: Այն պատկերացումը, որ առաքյալն ունի Հիսուսի մասին, լիովին համապատասխանում է այն պատկերացումին, որ ավետարանիչներն են ներկայացնում մեզ իրենց գրություններում: Երբ Պողոսը բնութագրում է Քրիստոսին իր «հեղություններն և հանդարտություններն» (Բ Կորնթ. Ա 1), ընթերցողը չի կարող ակամայից չմտաբերել Մատթեոս ավետարանի «հեղ են և խոնարհ սրտիս» (ԺԱ 29) խոսքերը: Պողոսը Քրիստոսի անձնությունը ներկայացնում է շեշտում, երբ գրում է. «Քանզի և Քրիստոս ոչ եթե անձին հաճոյ եղև» (Հռովմ. ԺԵ 3), այլ՝ «Պարտ է մեզ որ կարօղս ենք՝ պտկարություն տկարացն բառնալ»: Այս թելադրանքները հիշեցնում են Հիսուսի այն երկու խորհուրդները, որ նա փոխանցեց իր աշակերտներին վերնատան մեջ. «Ես եմ ի միջի ձերում իբրեւ սպասատր» (Ղուկ. ԻԲ 27) և «Պարտիմք զմիմեանց ոտս լուանալ» (Հովհ. ԺԳ 13—14):

Նշված այս մի շարք վկայությունները հաստատում են, որ Պողոսի տեղեկությունները Հիսուսի անձի պատմականության և նրա առաքելության վերաբերյալ ամենայն մանրամասնությամբ համընկնում են ավետարանիչների ավանդած տվյալներին: Պողոսը բազմիցս ընդգծում է, որ ինքն իր քարոզչության բոլոր տվյալները քաղել է այն վավերական աղբյուրներից, որոնցից օգտվել են մյուս առաքյալները (Ա Կորնթ. ԺԵ 11): Պողոսի այս բացատրությունը շատ ուշագրավ է, որովհետև իր իսկ խոստովանությամբ, նա ո'չ աշակերտել է Հիսուսին և ո'չ էլ պատկանել նրա անմիջական հետևորդների խմբին, և այդ առումով միշտ գոհունակությամբ է շեշտում իր անկախությունը. «Քանզի և ոչ ես մարդոյ առի, և ոչ ուսայ յումեքե» (Գաղ. Ա 11):

Քրիստոսի փրկագործ առաքելությունը մարդկային պատմության կարևորագույն դարագլուխներից մեկն է հանդիսանում: Համաձայն Մարկոս ավետարանչի վկայության, Հիսուս իր գալիքական առաքելությունն ըսկընեց հետևյալ դիպուկ հայտարարությամբ. «Կատարեալ է ժամանակ, և հասեալ է արքայութիւն Աստուծոյ» (Մարկ. Ա 15): Ըստ Պողոս առաքյալի՝ «Երբ եկն լրումն ժամանակին, առաքեաց Աստուած զորդին իւր... զի մեք զորդեգրութիւն ընկալցուք» (Գաղ. Դ 4): Այս երկու հայտարարությունների մեջ նշմարելի է հայեցողության տարբերություն: Պողոսի հայտարարության տեսադաշտը ընդ-

գրկում է Քրիստոսի կյանքի և առաքելության ողջ էությունը, անցյալի փորձը, ժամանակի պահանջը, ապագայի հեռանկարը: Ավագ ուրբաթ օրվա և Չատիկ դեպքերի եղելությունը որոշակիորեն փոխել է Քրիստոսի կյանքի ընկալումը: Նախկին «քարույի» դարձել է արդեն «քարույվողը»²: Մարկոս ավետարանչի համաձայն, երկնից արքայության առաջընթացը ընդհատվեց Հիսուսի մահով: Պատմության պարզացման այս ընթացքը հենց Հիսուս ինքը կանխատեսել էր, երբ մի առիթով աշակերտներին հայտնում էր. «Մի՛ ճաշակեցեն զմահ, մինչև տեսցեն զարքայութիւն Աստուծոյ եկեալ զօրութեամբ» (Մարկ. Ը 39): Պողոս առաքյալի համար Աստուծո առաքելությունը արդեն իրականացված իրողություն էր: Հիսուս արդեն «սահմանելոյ Որդւոյն Աստուծոյ զօրութեամբ ըստ հոգւոյն սրբութեան ի յարութեւն մեռելոց» (Հռովմ. Ա 4): Այսինքն՝ այն աստվածային զորությունը, որ Հիսուսին հարություն տվեց մեռելներից, այժմ ներկա է և ներգործում է իր հետևորդների մեջ և նրանց միջոցով՝ նաև համայն մարդկության մեջ: Այդ նույն Ս. Հոգին, որ հարություն տվեց Հիսուսին, նաև «խափանեցեց զամենայն իշխանութիւնս և զամենայն պետութիւն» (Ա Կորնթ. ԺԵ 25): Հիսուս Քրիստոսի տարած հաղթանակը և նրանից բխող օրհնությունները արդեն վայելում են բոլոր նրանք, ովքեր «ի տյն Աստուած է» (Բ Կորնթ. Ե 5): Հետևաբար առաքյալը եզրակացնում է. «Եթե ոք ի Քրիստոս, նա նոր արարած իցե զի հինն անց, և արդ նոր եղև ամենայն» (Բ Կորնթ. Ե 17): Պողոսի այս մեկնաբանումը կարելի է արդարացնել երկու տեսանկյունից: Նախ զուտ պատմա-ժամանակագրական առումով Քրիստոս մեռելներից հարություն առնելով՝ սկիզբն է դնում քրիստոնեական Եկեղեցու: Եվ երկրորդ, երբ որևէ անհատ դառնում է այդ համայնքի անդամներից մեկը, նրա կյանքը նոր իմաստ է ստանում, որովհետև «այսուհետև մեք ոչ զոր գիտեմք մարմնով. զի թեպէտ և գիտեաք մարմնով զՔրիստոս, այլ արդ ոչ ես նոյնպէս գիտեմք» (Բ Կորնթ. Ե 16):

Ինչ է իմաստը «զոր գիտեմք մարմնով» արտահայտության:

Ս. Գրքի մեկնիչներից շատ քչերն այսօր ընդունում են այն բացատրությունը, որ այս դարի սկզբին առաջարկվեց մի շարք գիտնականների կողմից: Ս. Գրքի մեկնիչ գերմանացի Ջոհաննես Վիլը ենթադրում էր, որ Պողոսի այս միտքը զուտ պատմական հետա-

² A. Schweitzer, *The Mysticism of Paul the Apostle* (London, 1931).

դարձ մի հայացք է, որով առաքյալը մարմնավոր Բրիստոսից ստացած իր տպավորությունները համեմատում է այն պատգամների հետ, որ նա հետագայում ունենում է շնորհիվ Ս. Հոգու միջնորդության³։ Թե Պողոս առաքյալն անձնապես հանդիպել կամ լսել է Հիսուսին իր կենդանության օրոք, մեր կարծիքով հարցի էական կետը չպետք է համարել։ Հարցի էական կետը վերաբերում է Բ Կորնթացիս Ե գլխի 16-րդ համարի մեկնությանը։ Պողոսը նախ այս համարով նպատակ չունի թերագնահատել մյուս աշակերտների իմացությունը և ոչ էլ ցանկություն ունի գերագնահատել իր իմացությունը, որ միայն վերաբերում է հետ հարության շրջանին։ Ինչպիսի տարակարծություններ էլ որ եղած լինեն իր և Բրիստոսի աշակերտների միջև, ինքն ընդունում է, որ դրանք այլևս ոչ մի արժեք չեն ներկայացնում, որովհետև բոլորը ներկայումս մեկ ամբողջություն են կապվում «ի Բրիստոս» և բոլորն էլ վայելում են հավասարապես Ս. Հոգու շնորհները։ Իրականում Պողոս առաքյալը համեմատություն է անցկացնում իր նախկին կեցվածքի և հետագա վերաբերմունքի միջև՝ հանդես Բրիստոսի։ Սրան առնչվող մի ուշագրավ հարց է կա։ Երբ Պողոսը խոսում է մինչև հարությունը Բրիստոսից իր ստացած տպավորության մասին, որը ըստ մարմնի էր, արդյո՞ք դա ակնարկություն չէ մեսիայի մասին իր ունեցած այն գաղափարին, որը Հիսուս իր կենդանության օրոք ծխտեց, և կամ պարզ հետադարձ մի հայացք չէ՞ իր կյանքի այն հանգրվանին, երբ ինքը Հիսուսի և նրա հետևորդների հալածիչն էր։ Պողոսը իր դարձից հետո իր ունեցած հասկացողությունը մեսիայի մասին, որպես աշխարհիկ մի գործչի, համարեց սխալ։ Նա մեսիայի կերպարը նույնացրեց «խաչել» և «յարուցել»։ Հիսուսի անձի հետ։ Դամասկոսի ճանապարհին տեղի ունեցած փորձառությունը այնքան էր տպավորել և ազդել Պողոսին, որ նա ժխտեց Բրիստոսի մասին մինչև այդ իր փայփայած բոլոր նախապաշարումներն ու վերապահումները և վերջնականապես համոզվեց, որ Հիսուս է «Տեր» և «Մեսիա»։

ա. «Ես ընկալալ ի Տեառնէ զոր և ձեպն աւանդեցի»:

Պողոս առաքյալի ուսուցումների առանցքը Դամասկոսի ճանապարհի վրա տեղի ունեցած տեսիլն էր, որը, նրա բնութագրումով, «յայտնություն էր» (Գաղ. Ա 12)։ Սակայն այլ առնչությամբ, երբ նա ակնարկություններ է անում ավետարանների բարի լուրին,

որպես ավանդույթ, որ ինքն ստացավ նրանցից, որոնք էին «ի Բրիստոս», նա նկատի ունի այն պատգամները, որոնց ակունքն էր հենց ինքը՝ պատմության Հիսուսը։ Նման մի հետադարձ անդրադարձումի հանդիպում ենք Ա Կորնթացիս ԺԱ 23—25 համարներում։ Այս հատվածում Պողոս առաքյալն ընդգծում է Պատարագի խորհրդի պատմականությունը՝ շեշտելով, որ՝ «Ես ընկալալ ի Տեառնէ զոր և ձեպն աւանդեցի, եթէ Տեր Յիսուս ի գիշերին յորում մատներ, առ հաց, գոհացաւ, երեկ և ասէ՝ Այնք և կերայք...»: Պողոսի այս վերապատմումը «Վերջին ընթրիքի» արարքի, շատ նման է Մարկոս ավետարանչի ԺԴ 22—24 համարների նկարագրությանը, հակառակ, որ Պողոսի այս վկայությունը «Վերջին ընթրիքի» մասին գրվել է Մարկոսի ավետարանից տասը տարի առաջ։ Այնուամենայնիվ, Մարկոսի շարադրանքը պահպանել է մի շարք ավելի նախնական տարրեր, ինչպիսին է Հիսուսի հետևյալ խոսքը. «Ոչ ես յաւելից ըմպել ի բերոյ որթոյ մինչև ցօրն ցայն՝ յորժամ արբից պնա նոր յարքայութեան Աստուծոյ» (Մարկ. ԺԴ 25)։ Պողոս առաքյալը Մարկոսի այս պատգամը արտահայտել է իրեն հատուկ շատ ամփոփ ձևով. «Ուտիցէք զհացս զայս, և զբաժակս ըմպիցէք, ըզմահն Տեառն պատմեցէք մինչև եկեսցէ նա» (Ա Կորնթ. ԺԱ 26)։ Պողոս առաքյալը եզրափակում է այս հատվածը հետևյալ խորհրդով. «Չայս արարէք առ իմոյ յիշատակի», որը համապատասխանում է Ղուկաս ավետարանչի «Չայս արասցիք առ իմոյ յիշատակի» պատգամին (Ղուկ. ԻԲ 17—20)։ Պողոս առաքյալի վկայությունը Պատարագի այս կարևոր հատվածի մասին ամենայն հավանականությամբ հարապատորեն նկարագրում է խորհրդի կատարման կերպը, որ գոյություն ուներ այն համայնքներում, որտեղ ինքը քարոզչական գործունեություն էր ունեցել։ Պողոս առաքյալի շարադրանքը, հակառակ մի քանի մանր փոփոխությունների, հիմնականում վերարտադրում է այն ավանդույթը, որն արդեն իր հիմնական գծերով կայունացած ձև էր ստացել. «Քանիցս անգամ թէ ուտիցէք զհացս զայս և զբաժակս ըմպիցէք զմահ Տեառն պատմեցէք»։ Համաձայն Պողոս առաքյալի ըմբռնողության, եթե սկզբից ենթադրենք, որ ավետարանիչները վկայել են, որ «առաջի աչաց Բրիստոս Յիսուս գրեցաւ ի խաչ» (Գաղ. Գ 3), ապա հավասարապես ամեն անգամ, որ «Վերջին ընթրիքի» խորհուրդը կատարվում է Ս. Սեղանի վրա, «Բրիստոս քարոզի թէ ի մեռելոց յարուցել է» (Ա Կորնթ. ԺԵ 12)։

Բրիստոնեական հավատքի և առաքյալների գործունեության գերագույն գրավականը

³ J. Weiss, Pual and Jesus (London, 1909).

Քրիստոսի «ի մեռելոց յարուցեալ է» ճշմարտությունն էր. և այդ, ըստ Պողոս առաքյալի, արդեն ընդունված փաստ էր և անխախտելի հիմքը այն սուրբ ավանդի, որ թողել են աշակերտները, և որից ինքն օգտվում է⁴: Ա Կորնթացիս ԺԵ 3—11 համարներում Պողոսն անհրաժեշտ է համարում այս կետը շեշտել իր ընթերցողներին՝ ասելով. «Ձի ես ձեզ վայն նախ առանդեցի Կոր և եսն ընկալայ որ եթէ Քրիստոս մեռալ վասն մեղաց մերոց ըստ գրոց, եւ Կի թաղեցաւ, թէ և յարեալ յաւուր երրորդի ըստ գրոց եւ թէ երեւեցաւ Կեփայի... եւ ապա երեւեցաւ Յակոբայ...»: Այս համարներից երկուսն է. թե Պողոս առաքյալը որքա՞ն կարևորություն էր տալիս Քրիստոսի թողած սուրբ ավանդությանը: Նա իր Թղթերի միջոցով ձգտում է կամրջել Քրիստոսի պատմական կյանքը հարուցյալ Քրիստոսի իրականության հետ:

բ. «Կնոջ յառնէ մի՛ մեկնել»:

Պողոս առաքյալը Ա Կորնթացիս թղթի է 10—11 համարներում ամուսնության վերաբերյալ մի հարցի պատասխանի մեջ հիշատակում է Հիսուսի մեկ որոշումը՝ ավելացնելով. «Այլ կանամբեացն պատուիրեմ, ոչ ես այլ Տէր, կնոջ յառնէ մի՛ մեկնել: Ապա եթէ մեկնեցի, անայր մնացել կամ անդրէն ըստ առն իւրում հաշտեցի. և առն՝ վկին իւր մի՛ թողու»: Քննարկվող հատվածը թեև բառացի վերարտադրությունը չէ Մարկոս ավետարանչի թելադրանքի (Ժ 2), սակայն երկու թելադրանքների աղերսը անկասկածելի է: Երբ Հիսուսին հարցնում են, թե թույլատրելի՞ է մի այր մարդու իր կնոջից բաժանվել, Հիսուս իր պատասխանի մեջ հակադրում է Հին Կտակարանում առկա երկու տեսություններ: Նախ՝ Հիսուս ժխտում է Բ Օրինաց գրքի մովսիսական հրահանգը. «Ետ գիր մեկնելոց գրել և արձակել» (ԻԴ 1—4)՝ հիշատակելով մի այլ վկայություն Մննդոց գրքից (Ա 27, Բ 24) և եզրափակելով իր պատասխանը այսպես. «Եթէ այր արձակեցել վկին իւր և արացել այլ, շնա: Եւ կին եթէ ելել յառնէ իւրմէ և եղիցէ առն այլում, շնա» (Մարկ. Ժ 10—11): Ավելացնենք նաև այն, որ Պողոս առաքյալն իր բացատրության մեջ անտեսում է Մատթեոս ավետարանչի հայտնի բացառական հոդվածը՝ «առանց բանի պռնկութեան» (Մատթ. Ե 32), բայց դրա փոխարեն ինքն ավելացնում է մի նոր հոդված. «Եթէ ոք եղբայր կին ունիցի անհաւատ, և նմա հաճոյ իցէ բնակել ընդ նմա, մի՛ թողցէ վնա: Եւ կին, որ ունիցի վայր անհաւատ,

և նմա կամ իցէ բնակել ընդ նմա, մի՛ թողցէ վայրն. Կի սուրբ է այրն անհաւատ՝ կնան, և սուրբ է կինն անհաւատ՝ արամբն. ապա թէ ոչ՝ որդիքն ձեր պիղծ են, բայց այժմ սուրբ են» (Ա Կորնթ. Ե 12—16): Սույն բացատրությունը պարզորոշ ցույց է տալիս Պողոս առաքյալի կեցվածքը հանդեպ Քրիստոսի պատգամների: Քննելով նյութը՝ նա շատ դեպքերում համուկիչ կերպով ցույց է տալիս, որ Հիսուսի խոսքը սոսկ տեսական բնույթ չէր կրում, այլ գալիս էր հասարակական ակունքներից: Պողոսն անկաշկանդ հայտարարում է իր ընթերցողներին, որ տվյալ միտքը իր անձնական տեսակետն է և Հիսուսին վերագրելի չէ. «Բայց այլոց ես պատուիրեմ, ոչ եթէ Տէր»: Կորնթացիների միջավայրում արծարծվող հարցերը արտացոլում են նորաստեղծ համայնքի մտահոգությունները: Նրանց հարցադրումները բոլորովին խորթ ու անհարապատ էին պաղեստինյան ավանդապաշտ միջավայրին, որին հասցեագրված էին Հիսուսի թելադրանքները: Պողոսն իրեն տրված հարցերի նկատմամբ եղել է աչալուրջ, միշտ սթափ և ուշադիր՝ ընթերցողին փոխանցելու Հիսուսի ասածի էականը, առանց որևէ ձևով շեղվելու Հիսուսի ընդհանուր կեցվածքից: Նկատվող տարբերությունները Պողոսի ասածների մեջ արդյունք են նոր պայմաններին:

գ. «Մշակ արժան է իր վարձքին»:

Կորնթոսի քրիստոնյաներին անհասկանալի էր, թե ինչու Պողոս առաքյալը մերժում էր իրենցից նյութական օժանդակություն ստանալ, մանավանդ երբ գիտեին, որ նա մյուս համայնքներից վարձատրություն ընդունել էր: Կորնթացիները Պողոսի մերժումը համարում էին մի հավելյալ փաստ, որ Պողոսն իրեն «առաքյալ» չէր համարում և հետևաբար իրավասություն չունեի վարձատրություն անկկալելու այնպես, ինչպես Պետրոս առաքյալը և նրա հետևորդներն ունեին: Պողոսը դրան պատասխանում է հայտարարելով, որ ինքն «առաքյալ» է բառի լիարժեք իմաստով, բայց ինքն այս հարցում իր պատվությունն է գործադրում՝ նրանց վարձատրությունից հրաժարվելով: Պողոսն իր այս բացատրությանը կցում է Տիրոջ հետևյալ հայտարարությունը. «Նոյնպես և Տէր հրաման ետ. որոց վաճառարանն աւետարանեն՝ յաւետարանէ անտի կեալ» (Ա Կորնթ. Թ 14): Այս հրահանգին հանդիպում ենք նաև Ավետարանում. «Ձի արժանի է մշակն կերակրոյ իւրում» (Մատթ. Ժ 10). կամ «Ձի արժանի է մշակն վարձու իւրոյ» (Լուկ. Ժ 7): Պողոսի թելադրանքը մոտ է այս երկու ասացվածքներից երկրորդին:

⁴ R. Bultmann, *Theology of the New Testament* (London, 1952).

դ. «Ուտիջիք փնչ առաջի դնիցեն ձեր»:

Պողոս առաքյալին ուղղված թղթի մեջ կորնթացիներն առաքյալից ուզում են իմանալ, թե ինչ պետք է լինի իրենց վերաբերմունքը հանդեպ զոհաբերված մսի: Եթե քրիստոնեական միջավայրում նրանք կարող էին հրաժարվել զոհաբերված միս ուտելուց, սակայն հասարակական և ընկերական շրջանակներում այդ օրենքը գործադրելը բավական դժվար էր, եթե ոչ անհնարին: Բնականաբար, այս հարցին պատասխանելու համար Պողոս առաքյալը չէր կարող դիմել ավետարաններին՝ հենակետեր կամ ուղեցույցներ գտնելու Հիսուսի ուսուցումների մեջ: Քրիստոնյաները նման կացության ենթակա էին միայն հեթանոսական միջավայրում: Պողոսը պատասխանում է. «Եթե ոք կոչ է փնչ անհաւատից և կամիցիք երթալ, զամենայն ինչ որ առաջի ձեր դնիցի, կերայք և մի՛ խտրեք վասն խղճի մտաց» (Ա Կորնթ. Ժ 27): Պողոսը թելադրում է Կորնթոսի հավատացյալներին շարունակել իրենց ընկերական կյանքը՝ առանց իրենց կաշկանդված զգալու: Պողոսի այս գործնական վերաբերմունքի մեջ էլ նկատելի են արձագանքներ Հիսուսի մեկ հրահանգի՝ ուղղված իր աշակերտներին. «Յոր քաղաք մտանիցեք և ընդունիցին զձեզ՝ ուտիջիք փնչ առաջի դնիցեն ձեր» (Ղուկ. Ժ 8, համեմտ. Ժ 7)⁵: Հիսուսի այս թելադրանքը միայն հիշվում է յոթանասնից գործունեության և կոչման առնչությամբ: Նման խորհուրդի չենք հանդիպում տասներկու աշակերտների առաքման կապակցությամբ տրված հանձնարարականներում, որովհետև նրանց առաքելության սահմաններն ավելի նեղ էին, ինչպես վկայում են ավետարանիչները: Երկրորդասանեսին առաքեաց Յիսուս, պատուիրեաց նոցա և ասէ. ի ճանապարհս հեթանոսաց մի՛ երթայցեք» (Մարկ. Է 7—11, Ղուկ. Թ 1—5, Մատթ. Ժ 5):

ե. «Հատուցեք իւրաքանչիւր զպարտոս»:

Հիսուս իր վճիռը ամուսնալուծության հարցի շուրջ, որին անդրադարձել ենք, արտասանել էր հրապարակային մի հարցաքննության ժամանակ, որը, համաձայն Մարկոս ավետարանչի վկայության, դիտումնավոր հարցաքննություն էր. «Փորձելով հարցանելին զնա և ասելին» (Ժ 2): Նույն ավետարանիչը հիշատակում է մի երկրորդ դեպք ևս. «Առաքեն առ նա զմանս ի Փարիսեցոց անտի և ի Հերովդիանոսաց, զի որսացեն բանի: Եւ նոքա եկեալ հարցանելին զնա նենգութեամբ և ասելին. վարդապետ, արժա՞ն է հարկ տալ

կայսեր, եթե ոչ» (Մարկ. ԺԲ 13): Պողոս առաքյալն էլ հարկ վճարելու խնդրի կապակցությամբ մի քանի առիթներով արտահայտել է իր տեսակետները: Բայց այս պարագային նա Հիսուսի հեղինակությունը չի հայցում իր հայացքներին հեղինակություն տալու համար: Պետք է նկատի ունենալ քաղաքական, հասարակական, բարոյական այն ուրույն կյանքի միջավայրը, որի բովում ծնունդ է առել և կազմավորվել Պողոսի աշխարհայացքը: Հիսուս դրական վանապանություն էր տեսնում երկրային-երկնային իշխանությունների՝ կայսրի և Աստուծո միջև, և ըստ այնմ լրանաձևում իր պատասխանը: Մինչդեռ Պողոս առաքյալը, իր ժամանակակից պայմանները նկատի ունենալով, նման վանապանություն չի տեսնում և կայսրին տրվելիք հարկը համարում է Աստուծո հնազանդելու ցանկության մեկ երեսը, որովհետև, իր հասկացողությամբ, աշխարհիկ կառավարիչները Աստուծո կամքի ծառաներն են: Նրանց հանդեսար է անհնազանդության հանդեպ Աստուծո: Հետևաբար, նա իր պատասխանը բանաձևում է այս հանգամանքը նկատի ունենալով. «Արդ՝ հատուցեք իւրաքանչիւր զպարտոս. որում զհարկ՝ զհարկն» (Հռովմ. ԺԳ 7): Եվ իրոք, թեև Պողոսի այս պատասխանի մեջ ոչ մի ակնարկություն չկա Հիսուսի խոսքերի վերաբերյալ, սակայն սրանից չպետք է հետևցնել, որ Պողոսն իր մտքի մեկ անկյունում ի պահ չուներ նրա խոսքերը: Պողոս առաքյալի խոսքը՝ «Հատուցեք իւրաքանչիւր զպարտոս», ընդհանրացումն է Հիսուսի «Տուք վկայսերն կայսեր, և զԱստուծոյն Աստուծոյ» պատասխանի՝ հիշատակված Մարկոսի ավետարանում (ԺԲ 17): Եվս մի կարևոր խնդիր: Եթե Պողոսի հրահանգը ընդհանրացումն է Հիսուսի վերը հիշված պատգամի, ապա այս դեպքում այդ ընդհանրացումը շատ ավելի համարձակ է, քան մինչև այժմ քննված Հիսուսի խոսքերի մյուս ընդհանրացումները: Հարցադրումների շարժառիթների խոր իմացությունը անհրաժեշտ է Պողոս առաքյալի պատասխանը ըստ արժանվույն գնահատելու համար: Հռովմեացիս ԺԳ 1—7 համարների բովանդակությունը արտացոլում է նորադարձ քրիստոնյաների փոխհարաբերության հարցը հեթանոս իշխանության հանդեպ: Պողոսը մեկնում է այն երակետից, որ կայսրը և նրա ներկայացուցիչները նշանակված են Աստուծո կողմից և հետևաբար ծառայում են Աստուծո՝ պաշտպանները հանդիսանալով կարգ ու կանոնի, ուստի քոհստոնիաները, որպես հնազանդ հպատակներ, պարտավոր են հարգել այդ կարգ ու կանոնը: Հիսուս իրեն տրված հար-

⁵ R. C. Leaney, A commentary on the Gospel according to St. Luke (London, 1958).

ցին մոտեցավ բոլորովին տարբեր տեսանկյունից՝ դարձյալ ցուցաբերելով խոր իմացություն տիրող կացության: Նա նկատի ուներ Երուսաղեմում տիրող քաղաքական լարված վիճակը, որտեղ հրեա հեղափոխականները դավաճան և հանցագործ էին համարում բոլոր նրանց, ովքեր ամենադուրս չափով իսկ գործակցում կամ հնազանդվում էին հեթանոս իշխանության կարգ ու կանոնին՝ իրենց հարկերը վճարելով: Այդ կնճռոտ հարցումով հակառակորդները Հիսուսին մատնեցին մի վտանգավոր կացության: Հիսուս, այդ կռահելով, տվեց իր իմաստալից պատասխանը: Պողոս առաքյալի պարագային նման կացություն չկար: Պողոս առաքյալը, որպես Հռոմի քաղաքացի, իր կյանքի փորձառությունից գիտեր, որ հռոմեական կանոններին եր պարտական իր կյանքը և, բարձր գնահատելով այդ, թելադրում էր քրիստոնյաներին հարգել աշխարհիկ իշխանության ներկայացուցիչներին, որոնք, ըստ իրեն, ժամանակավոր են, որովհետև իր համոզմամբ, դեռ «գիշերը» չլուսացած, մի նոր կարգ ու կանոն է հաստատվելու, որի մեջ «սուրբ պաշխարհ դատին» (Հռոմ. ԺԳ 12, Ա Կոր. 2 2):

4. «Ջօրէնսն Քրիստոսի»:

Պողոս առաքյալն ստացել էր փարիսեցիական կրթություն և հրեական օրենքն ուսումնասիրել էր Գամաղիելի ձեռքի տակ, սակայն, իբրև հելլենական հրեա, շատ լավ ծանոթ էր նաև հունարեն լեզվին, հունական գրականությանն ու կյանքին: Ուստի, երբ նա ամենուրեք քարոզում էր «վսիմեանց բեռն բարձեք, և այնպես կատարեցեք Վօրէնսն Քրիստոսի» (Գաղ. 2 2), մենք կարող ենք իրավացիորեն հետևել, որ նա գիտեր, թե ինչ մեկնություն էր Հիսուս տվել Ղևտացոց ԺԹ 18 համարին. «Սիրեցես զընկերք իբրև զանձն քո»: Պողոս առաքյալի թելադրանքը՝ «վսիմեանց բեռն բարձեք», հիմնադրված ընդհանրացնում է անմիջապես դրան նախորդող համարների միտքը. «Եղբարք, եթե յանկարծ ըմբռնեսցի որք ի ձեռք ինչ և իցէ յանցանս, դուք որ հոգեւորք էք՝ հաստատեցեք զայնպիսին հոգով՝ հեղութեան» (Գաղ. 2 1): Հարկ է նշել, որ առաքյալի այս հայացքները պոզորովում են Հիսուսի այն մի շարք պատգամներին, որոնց հանդիպում ենք միայն Մատթեոսի ավետարանում. «Եթե մեղիցէ քեզ եղբայր քո, երթ յանդիմանեա զնա, յորժամ դու և նա միայն իցէք. եթե լուիցէ քեզ, շահեցար զեղբայրն քո» (Մատթ. ԺԸ 15): Պողոս առաքյալն իր ուսուցումը օրենքի մասին շարունակում է Հռոմայեցի ԺԳ 9—21 համարներում, որն իր բովանդա-

կությամբ շատ է հիշեցնում Լեռան քարոզը: «Օրինեցէք զհալածիչս ձեր, և մի՛ անիծաւեք» (Հռոմ. ԺԲ 14). հիշեցնում է Ղուկասի ավետարանի «Օրինեցէք զանիծիչս ձեր, աղօթս արարէք ի վերայ նեղչաց ձերոց» պատգամը: Պողոսն իր վերաբերմունքը նկարագրում է այսպես. «Բամբաստին զմեզ, օրինեաք, հալածէին, յանձն առնուաք, հայհոյէին, աղաչեաք» (Ա Կոր. Դ 12): «Մի՛ ումեք չարի չար հատուցանեք» (Հռոմ. ԺԲ 17). Պողոսի այս խոսքը նույն ոգին է ցուցաբերում, ինչ որ Մատթեոսի և Ղուկասի ասացվածքը՝ «Սիրեցէք զթշնամիս ձեր, բարի արարէք ատելեաց ձերոց» (Ղուկ. 2 27, Մատթ. Ե 44):

Պողոսը մի ընդարձակ մեջբերում է կատարում սկսած Առակաց Գրքի ԻԵ գլխի 21 համարից: «Եթե քաղցեալ իցէ թշնամին քո», նա թելադրում է՝ «հաց տուր նմա և եթէ ծալաւի, ջուր տուր նմա», որովհետև այս վերաբերմունքով դու «կայծականս հրոյ կուտեսցես ի գլուխ նորա»՝ բաց թողնելով «Եւ Տէր հատուցէ քեզ բարութիւն» բառերը: Այս շատ հատկանշական է: Պողոսը համոզված է, որ եթե մենք մեր թշնամիների նկատմամբ բարյացակամ լինենք, այդ նրանց կամաչեցնի և կառաջնորդի մեղավոր լինելու գիտակցության: Այլ խոսքով՝ թշնամուն հաղթելու ամենավստահ ուղին նրան քո բարեկամը դարձնելն է. «Յաղթեա բարեան չարին» (Հռոմ. ԺԲ 21): Հասարակական գործիչների նկատմամբ իր կեցվածքը ճշտելուց հետո, «հատուցէք իրաքանչիւր զպարտոս. որում զհարկ՝ զհարկն, ... որում զպատիւ՝ զպատիւն», նա շարունակում է իր միտքը և ավելացնում. «Եւ մի՛ ումեք պարտապան գտաւ ինչիք, բայց զմիմեանս սիրոյ. զի որ սիրէ զընկերն՝ Վօրէնսն կատարէ»: Այս միտքը նա պաշտպանում է մի մեջբերում կատարելով Ղևտացոց ԺԹ 18 համարից. «Սիրեցես զընկերք իբրև զանձն քո», որը թագն ու պսակն է բոլոր պատգամների, ոսկի կանոնը մարդկային հարաբերության: Հիսուս ևս այս պատգամը դնում է Երկրորդ Օրինաց 2 5 համարի «Եւ սիրեցես զՏէր Աստուած քո յամենայն սրտէ քումն»-ի հետ և եզրափակում. «Յայս երկուս պատուիրանս ամենայն օրէնք և մարգարէք կախեալ կան» (Մատթ. ԻԲ 37—40, Մարկ. ԺԲ 28—34): Պողոսն այս դեպքում վկայակոչում է երկու պատվիրաններից երկրորդը, որովհետև իր նյութը վերաբերում է քրիստոնյայի պարտականության՝ հանդեպ իր հարևանի:

Հռոմայեցի ԺԳ 9 համարում Պողոս առաքյալն անդրադառնում է տասը պատվիրաններին և, հաջմի առնելով բերված բոլոր տեսակետները, ընդլայնում է բոլոր օրենք-

ների կիրառության սահմանները՝ հայտարարելով. «Լրումն օրինաց սեր է» (Հռովմ. ԺԳ 10): Հաջորդ պարբերության մեջ (ԺԳ 11—14) Պողոս առաքյալը, ընդարձակելով խնդրո առարկա նյութը, այն առնչում է քրիստոնեական կյանքին: Այս կապակցությամբ հիշատակության արժանի են մանավանդ Քրիստոսի ուսուցումները «երկրորդ գալստյան» դավանանքի վերաբերյալ: Երբ Հիսուս աշակերտներին հայտնում է այն դեպքերի մասին, որոնք պետք է նախորդեին մարդու Որդու երկրորդ գալուս, նա ասում է. «Եւ յորժամ սկսանիցի այս լինել, ամբարձջիք և բարձրացուցիք զգլուխս ձեր, զի մերձ է փրկութիւն ձեր» (Ղուկ. ԻԱ 28): Նրանք, ովքեր ցանկանում են «կալ առաջի Որդոյ մարդոյ», պետք է արթուն լինեն (Ղուկ. ԻԱ 36): Պողոս առաքյալն էլ իր հերթին, երբ խոսում է այս հարցի շուրջ, հետևյալ պուզադիր միտքըն է արտահայտում. «Ժամ իսկ է մեզ ի քնոյ վարթնոյ. զի այժմ մերձ է մեզ փրկու-

թիւն քան յորժամ հաւատացաքն» (Հռովմ. ԺԳ 11): Մի այլ տեղ, նույն թեմայի շուրջ խոսելիս, Պողոս առաքյալը պնդում է, թե քանի որ քրիստոնյաներ ենք, երբ Տիրոջ օրը գա ինչպես «զգող գիշերի», հանկարծակիի չպետք է գալ: Այս պատգամը ևս ինչ-որ տեղ հուշում է Հիսուսի մի այլ խրատը. «Բայց զայն գիտացիք եթէ գիտէր տանուտէրն յորում ժամու գող գայ՝ հսկեր, և չտայր թոյլ ական հատանել ի տան իւրում: Եւ դուք եղերուք պատրաստք՝ զի յորում ժամու ոչ կարծիցէք՝ գայ Որդի մարդոյ» (Ղուկ. ԺԲ 39—40):

Պողոս առաքյալը քրիստոնեության ողջ էությունը ամփոփում է «զգեցարուք զՏեր Յիսուս Քրիստոս» ջատ հատկանշական բանաձևի մեջ, որը հենց իր բացատրությամբ նշանակում է՝ «զգենույ զնոր մարդն» (Եփես. Դ 24 և Կողոս. Գ 10):

(Շարունակելի)

ՏԵՂԻԲ

Մուտք	Ժ 2	ԺԲ 9—21	ԺԵ 12
Ա 27	Ժ 10—11	ԺԲ 14	ԺԵ 25
Բ 24	ԺԲ 13	ԺԲ 17	Կորնթացիս Բ
Ղևաղան	ԺԲ 17	ԺԲ 21	Ա 1
ԺԹ 18	ԺԲ 28—34	ԺԳ 1—7	Գաղատացիս
Երկրորդ Օրենք	Մարկոս	ԺԳ 8—10	Ա 11
ԻԴ 1—4	ԺԴ 22—24	ԺԳ 9	Ա 12
Առակք Սողոմոնի	ԺԴ 25	ԺԳ 10	Բ 9
ԻԵ 21	Ղուկաս	ԺԳ 11—14	Գ 1
Նոր Կտակարան	Ձ 27	ԺԳ 12	Գ 3
Մատթեոս	Թ 1—5	ԺԵ 3	Դ 4
Ե 32	Ժ 7—8	Կորնթացիս Ա	Ձ 12
Ե 44	ԺԲ. 39—40	Դ 12	Եփեսացիս
Ժ 5	ԻԱ 28	Ձ 2	Դ 24
Ժ 10	ԻԱ 36	Է 10—11	Փիլիպպեցիս
ԺԱ 25	ԻԲ 17—20	Է 12—16	Բ 5—7
ԺԸ 15	ԻԲ 27	Թ 10	Կողոսացիս
ԻԲ 37—40	Յովհաննես	Ժ 27	Գ 10
Մարկոս	ԺԳ 13—14	ԺԱ 23—25	Թեսալոնիկ. Ա
Ա 15	Հռոմայեցիս	ԺԱ 26	Բ 15
Ա 30	Ա 3	ԺԵ 3—11	Ե 5
Է 7—11	Ա 4	ԺԵ 4—8	Ե 16
Ը 39	ԺԲ 1—ԺԵ 7	ԺԵ 11	Ե 17

